

DRUŠTVENI UTJECAJ I KRITIKA

Željka Jelavić

Petra Srbljinović

Uvod

Godine 1989. Lydia Sklevicky je provela anonimnu anketu među članovima Hrvatskoga etnološkog društva na temu 'profesija etnolog' s ciljem uvida u to kako etnolozi sami sebe prepoznaju i pozicioniraju u društvu. Na pitanje o ocjeni položaja etnologa u društvu čak 72% ispitanika odgovorilo je da je on loš. Izdvojit ćemo samo neke od objašnjenja ispitanika: "neatraktivnost 'naše robe'; neaplikativnost; neaktivnost etnologa; etnolozi premalo populariziraju struku; u javnosti, ali i među obrazovanim svijetom često se ne razlikuje etnolog od enologa; etnologe nema tko zaštititi kada pojedini moćnici odluče ugasiti radna mjesta u kulturi..." (Sklevicky 1991:62)

Kada je riječ o odnosu prema društvu, jakosti glasa HED-a i njegovoj vidljivosti u široj zajednici, članovima ne nedostaje samokritičnosti. Prisutna je u gotovo jednakoj mjeri od samih početaka djelovanja Društva, a do istog zaključka neki članovi dolaze i danas, dvadeset godina nakon ove ankete. Kada su povodom 50. godišnjice djelovanja HED-a intervjuirani neki od članova, odgovori na pitanja o tome kakva je, prema njihovu mišljenju, percepcija Društva u javnosti i kako oni procjenjuju HED-ov društveni angažman i vidljivost, odgovori nisu puno drugačiji od onih koje je dobila Lydia Sklevicky.

Za ilustraciju donosimo neka razmišljanja:

Kad sam ja studirala, niko nije znao što studiram. Svi su govorili tehnologija, enologija, ekologija (...). Danas je situacija možda malo bolja (...) iako mislim da još uvijek nismo posebno popularni.¹

¹ Iz transkripta intervjua s Ljubicom Katunar; intervju vodile Nevena Škrbić Alempijević i Petra Srbljinović 2009.; Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 5.

"Mnogi ljudi uopće ne znaju što je etnologija i na nama je da dopremo do javnosti."²

"(...) da HED bude malo glasniji, malo kritičniji."³

"Etnologija je u onom klasičnom vremenu bila znanost koja je bila previše samozatajna. Ljudi su radili, uvijek su radili dobro i puno, ali nismo bili nigdje. Nije nas bilo u novinama niti na televiziji, nigdje nas nije bilo i uopće se za naš rad nije znalo. (...) Mi smo bili zatvoreni ili u muzej ili smo negdje radili i nismo društvu nešto doprinosili niti nas je društvo previše uključivalo u problematiku."⁴

"(...) trebali bismo možda malo više poraditi na tome da etnologija bude prisutnija u medijima, u najgledanijim programima na televiziji, edukativnim emisijama, kao i u ne-elektroničkim medijima."⁵

"Pitanja koja se postavljaju jesu: koliko smo važni, koliko smo angažirani. (...) Smatram kako je važno da pokrećemo polemička pitanja, važno je i koliko smo efikasni, kako komuniciramo međusobno."⁶

Zašto navodimo ovu usporedbu? U korijenu svake kritičnosti leži samokritičnost ili, kako to kažu Marcus i Fischer, da se: "(...) od kritičara kulture zahtijeva samokritičnost u pogledu izvora njegovih vlastitih ideja i argumenata dok daje tumačenja života u društvu čiji je, kao i njegovi ispitanici, puni član.

² Iz transkripta intervjua sa Sanjom Kalapoš Gašparac; intervju vodila Danijela Pandža 2008.; Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 5.

³ Iz transkripta intervjua s Aleksejem Gotthardijem-Pavlovskim; intervju vodili Silvije Habulinec i Petra Srbljinović 2008.; Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 5.

⁴ Iz transkripta intervjua s Tomom Vinščakom; intervju vodio Krešimir Bermanec 2008.; Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 5.

⁵ Iz transkripta intervjua s Aleksandrom Muraj; intervju vodila Danijela Pandža 2008.; Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 5.

⁶ Iz transkripta intervjua s Lidijom Nikočević; intervju vodio Tomislav Oroz 2008.; Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 5.

Drugačije rečeno, kritika kulture mora uključiti prikaz pozicioniranja kritičara u odnosu na ono što kritizira; i drugo, kritičar mora moći ponuditi alternative uvjetima koje kritizira." (2003:135)

Je li moguće stoga pretpostaviti da etnolozi ne žele biti prisutni u javnosti? Da nemaju što reći, da ne žele utjecati na društvene procese? Je li moguće da žele svoje Društvo prvenstveno kao udruženje znanstvenog karaktera, pri čemu je pojam "znanosti" izjednačen s pozitivističkim poimanjem o objektivnosti: o znanosti koja bilježi, a koja ne intervenira?

Cilj je ovog članka ispitati kakav je bio kritički angažman HED-a i, shodno tome, kako je nudio "alternativna rješenja". Naša istraživačka strategija temeljila se na zadržavanju dvojnosti autorske pozicije. Naime, autorice ovog priloga su u različitim pozicijama spram HED-a. Jedna je, ona starija, njegova dugogodišnja članica, a druga, mlađa, tek je pred sam tisak ovoga izdanja postala članica HED-a. Dvojnost naših pozicija jasno je vidljiva. Jedna ima pogled iznutra koji joj daje iskustvo sudjelovanja u radu HED-a već četvrt stoljeća, dok je druga u procesu istraživanja arhiva i razgovora s pojedinim članovima od početne pozicije izvanjske istraživačice došla u onu "obaviještenog autsajdera" koji ima zadaću predstaviti.

Slijedeći taj princip, naš je interes utvrditi odnos između idejâ generiranih u Društvu s njihovom, uglavnom praktičnom, realizacijom. To znači da je potrebno prikazati kako je HED reagirao na društvenu problematiku prvenstveno kroz razne komunikacijske kanale: izdavaštvo, pojavljivanje u medijima, slanje dopisa raznim institucijama, javne tribine i slično.

Naime, ako se od etnologije kao humanističke znanosti očekuje da ispunjava svoju ulogu koja "pored neprekidne skepse podrazumijeva i stalan kritički dijalog s nosiocima moći", a "prekid komunikacije određenu znanost/profesiju osuđuje na životarenje i/ili irelevantnu poziciju u društvu" (Sklevicky 1991:58), onda se to posebno očekuje od njezine udruge. S druge je, pak, strane potrebno posvetiti pažnju i medijima koji su koliko refleksija, toliko i stvaratelji odnosa i pozicija moći u društvu. Iako mediji zacijelo bitno pridonose vidljivosti aktivnosti pojedinih društvenih dionika, pa tako i Hrvatskoga etnološkog društva, nedovoljna prisutnost u medijima ne znači i izostanak bilo kakvoga društvenog angažmana i kritike.

Damodar Frlan o aktivnosti članstva:

Ja sam prije svega htio da se što više ljudi uključi u aktivnost. I studenti i svi ostali. Prije svega stoga što sam bio svjestan, i kao ravnatelj muzeja i kao etnolog, nezavidnog stanja i nedostatka ugleda naše struke, ne samo u znanstvenoj i stručnoj zajednici, nego i općenito u društvu. Mislio sam kako je potrebno što više raditi, što više ljudi uključiti da bi se onda možda mogao napraviti barem neki mali, mali iskorak da se naša struka bolje uvažava, da bude u medijima, da postigne veći ugled.

Aktivnosti i statusna tjeskoba

Kako su to pokazali Tomislav Oroz i Nevena Škrbić Alempijević u svom članku u ovom izdanju, ideja o potrebi društvenog angažmana HED-a nije bila imanentna samo kritičkim paradigmama. Povijest tih ideja veže se uz sam početak osnivanja Ogranka Etnološkog društva Jugoslavije za Hrvatsku 1959. godine, preciznije rečeno, uz početak djelovanja raznih radnih komisija. Njihov je zadatak bio bavljenje specifičnom problematikom, kako u teorijsko-stručnom vidu, tako i u praktičnom. Dakle, od komisija se očekivalo zauzimanje konkretnog stava i poduzimanje akcija za rješavanje konkretnih problema. U tom smislu one su, kao i kasnije osnovane sekcije⁷ i Povjerenstvo za zaštitu narodnog graditeljstva i tradicijske kulturne baštine, bile osnova društveno-kritičkog promišljanja i djelovanja HED-a. Riječ je bila o sljedećim komisijama: Komisija za muzejsko-konzervatorska pitanja, Komisija za etnologiju u školskoj nastavi, Komisija za ulogu narodne kulture u suvremenom životu – sve tri osnovane 1962. godine. Zatim, Komisija za film, osnovana 1962. godine i Komisija za kadrovsku politiku i stručni rad, osnovana 1977. godine – koje su djelovale na razini Saveza etnoloških društava Jugoslavije (SEDJ). Ovdje bismo mogle dodati i djelovanje Lokalnog ogranka za Zagreb koji je sredinom 60-ih godina posebno aktivno reagirao na sveprisutne procese deruralizacije i urbanizacije pomalo u maniri tzv. "spasilačke etnologije" manifestirane akcijom evidentiranja etnografske građe Zagreba i okolice. Valjalo bi napomenuti da stav etnologa nije bio obojen patetičnim diskursom o "zloj modernizaciji", koji često i danas upotrebljavaju mediji kada umjesto etnologa govore o *starini*:

"Smatramo, da je ovaj proces širenja grada potreban i pozitivan, da se danas više ne može tražiti da ni u daljoj, a kamoli u užoj okolini grada žive ljudi bez tekovina civilizacije. Ne smijemo propagirajući novo, zaboraviti i pustiti da bez traga nestane sve staro, već ga treba fiksirati makar u dokumentaciji."⁸

⁷ Rad po sekcijama predlagala je Dunja Rihtman-Auguštin (usp. Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 4, zapisnik s redovite godišnje i izborne skupštine HED-a, 10. lipnja 1999.)

⁸ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 1, pismo Ogranka EDJ-a za SR Hrvatsku, Ogranka za Zagreb – Zavodu za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba, 9. ožujka 1967.

Tako stoji u jednom od dokumenata iz razdoblja prve dekade djelovanja HED-a.

Kako se u ostalim člancima ovog izdanja donosi detaljan kronološki prikaz ciljeva i rada pojedinih komisija, mi ćemo se ovdje osvrnuti na domete i efekte tog rada i njegove društvene posljedice. Bez ulaženja u specifičnu problematiku svake komisije možemo zaključiti da su u njihovoj biti ležale iste ideje:

1. ideja brige i zaštite koja je obuhvaćala i brigu o etnolozima (primarno u vidu zapošljavanja) i brigu o kulturnoj baštini;
2. ideja prosvjećivanja – putem obrazovnog sustava (na svim njegovim razinama), publiciranjem i filmom.

Takva problematika zahtijeva konstantan sustavni rad, isključujući mogućnost brzopoteznih rješenja, stoga nije svojstvena samo komisijama, već je u osnovi postojanja i funkcioniranja Društva. Zadaća komisijâ bila je provesti riječi u djelo, no to se pokazalo kao (pre)težak zadatak. O tome svjedoči nekoliko činjenica. Naime, Komisija za ulogu narodne kulture u suvremenom životu i školskoj nastavi ostala je "mrtvo slovo na papiru" (usp. Škrbić Alempijević, Oroz u ovom izdanju), Komisija za kadrovsku politiku i stručni rad bila je kratkog vijeka: od 1977. do 1982. godine (usp. Petrović Osmak, Pandža u ovom izdanju), a Komisija za konzervatorsko-muzejska pitanja, koja se pokazala i najaktivnijom, imala je duge periode *hibernacije*.

Etnologija je kao nastavni predmet u srednjim školama kratko živjela u razdoblju prije postojanja etnološkog društva, od 1931. godine do 1945. godine (usp. Škrabalo, 2009). No potreba za uvođenjem etnoloških sadržaja u obrazovne programe bila je izrazito izražena i tijekom prvih desetljeća djelovanja HED-a. Izrada etnografske čitanke, što je bila zadaća Komisije za etnologiju u školskoj nastavi, nikad nije realizirana, a ideja o uvođenju etnologije kao nastavnog predmeta u škole konačno je napuštena početkom 80-ih godina prošlog stoljeća. Priča o potrebi rješavanja pitanja hrvatskoga, a posebno zagrebačkog suvenira, aktualna u HED-u koncem 70-ih godina, još nije dobila svoj epilog. Čini se kao da je interes etnologa unutar HED-a posljednjeg desetljeća o toj temi splasnuo.

Broj zaposlenih etnologa u konzervatorskoj službi je i dalje neproporcionalan u odnosu na količinu posla i područja koja moraju biti "pokrivena". Prema

Žarko Španiček o ulozi HED-a za razvitak struke:

Čini mi se da bi prije svega trebala postojati briga za struku, za njezino unapređivanje i njezinu afirmaciju u društvu, mislim da je to osnovno. HED je, po mom mišljenju, imao i svojih uspona i sjajnih perioda. Bilo je možda i onih u kojima je njegova aktivnost, njegov utjecaj u društvu bio na manjoj razini i društveno manje primjetan... To je izravno ovisilo o osobnom angažmanu onih članova koji su u pojedinim periodima vodili HED.

podacima iz Ministarstva kulture⁹ u 2009. godini u ukupnom broju od 227 zaposlenih u 19 konzervatorskih odjela svega je 16 etnologa. Lošoj slici pridonosi i činjenica da u konzervatorskim odjelima u Karlovcu, Šibeniku, Rijeci, Gospiću te Sisku nema niti jednoga zaposlenog etnologa! Tračak optimizma koji je donijela izjava ministra kulture o nužnosti zapošljavanja etnologa, izrečena na svečanosti obilježavanja 50. obljetnice djelovanja HED-a 4. lipnja 2009. godine, splasnuo je zbog mjera štednje koje je uvela Vlada u jesen 2009. godine, a odnose se i na nova zapošljavanja u tijelima državne uprave i javnim poduzećima.

Komisija za film¹⁰ imala je prilično ambiciozne i skupe planove. Oni su bili uglavnom produkcijske naravi: od organizacije snimanja etnografskih filmova, suradnje s filmskim poduzećima, raspisivanja natječaja za scenarije, pregovaranja s ulagačima, do sudjelovanja na međunarodnim festivalima dokumentarnog filma i poticanja diskusije o filmu. U mnogim raspravama pohranjenim u arhivu Hrvatskoga etnološkog društva upravo se film navodio kao ključno sredstvo popularizacije etnologije, ali i Društva. U tom smjeru išao je i prijedlog za organizaciju međunarodne smotre etnografskog filma u suradnji s Radničkim sveučilištem "Moša Pijade" 1982. godine.¹¹ Međutim, to nije ostvareno, a jedan od bitnih uzroka sigurno su bile financijske (ne)mogućnosti.

Idejâ u HED-u, čini se, nije nedostajalo, ali realizacija je predstavljala problem. To je pokazala anketa Lydie Sklevicky potvrdivši unutarnju krizu ili – da upotrijebimo izraz Alaina de Bottona (2005) – *statusnu tjeskobu* koja se upravo kanalizirala u tom raskoraku kako se vidimo sami i kako nas vidi društvo u kojem živimo. Statusna tjeskoba, objašnjava de Botton, osjećaj je koji nastaje onda kada druge, odnosno svijet, ne uspijevamo uvjeriti o našoj vlastitoj vrijednosti, ekonomskom ili društvenom položaju.

⁹ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 5, informacija o broju zaposlenih etnologa u Ministarstvu kulture i svim konzervatorskim odjelima 3. lipnja 2009.

¹⁰ Kao što je već rečeno, Komisija je djelovala na razini SEDJ-a, a predstavnici hrvatskog Ogranka u toj komisiji bili su sukcesivno: Andrija Stojanović, Zvonimir Ljevaković i Zorica Vitez. Potonja je izabrana za predsjednicu Komisije 1982. godine (Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 3, zapisnik sastanka Komisije za etnografski film SEDJ-a održanog 31. 5. 1982.).

¹¹ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 3, zapisnik sastanka Komisije za etnografski film SEDJ-a održanog 31. 5. 1982.

Godišnji skup iz 2000. godine "Mogućnost doprinosa hrvatske etnologije društvenome razvitku Republike Hrvatske" također je bio velika revizija djelovanja HED-a i općenitog stanja na svim *etnološkim poljima*. U sekciji "Etnologija, znanost i društvo" te sekciji "Etnologija i mediji" odvijale su se nama vrlo zanimljive diskusije. One nam daju uvid iznutra, tj. omogućuju spoznaju kako etnolozi sami objašnjavaju uzroke statusne tjeskobe.

Milana Černelić, govoreći o uzrocima nedovoljnog uvažavanja etnologa u društvu, a koje ona vidi u latentnom srazu između etnologa različitih teoretskih usmjerenja, kaže:

"Etnolozi se naprosto nisu znali izboriti. Ni dan-danas situacija se nije promijenila. Nemamo jasnu sliku međusobnih odnosa i uvažavanja različitosti, da bi se svaka od etnoloških specijalizacija razvijala na dobrim i zdravim temeljima, i kao takva cjelina sastavljena od različitih, ali jasno i čvrsto strukturiranih i komplementarnih dijelova znala što hoće i može i jasno to prezentirala društvu od kojeg očekuje uvažavanje (...)" (Černelić 2001:114).

U diskusiji je Ines Prica istaknula da

" (...) ne možemo ići aktualno i ažurno prema van ako nemamo minimum konsenzusa unutra, ako nemamo kakav-takav pogon dugotrajnijeg neometanog rada na pojedinim područjima, ma kako dosadna i ma kako socijalno nezanimljivo ona izgledala." (Prica 2001:122).

Može se pretpostaviti kako članovi od svoje strukovne udruge očekuju da bude arbitrarna jezgra i da im na taj način osigurava čvrsto zaleđe i platformu u svim vidovima etnološkog bavljenja. Osim što se pokazao kao bitan introspekcijski punkt, skup iz 2000. godine istakao je potrebu da etnologija postane dio šire društvene prakse:

"Nijedan znanstveni i stručni rad ne bi trebao biti bez *follow-up-a*. Taj je *follow-up*, po mome mišljenju, primjena rezultata našeg stručnog i znanstvenog rada. Što više saznati jedni o drugima i primjenjivati te spoznaje (informacije) u svakodnevnom životu, što u suživotu s "drugim i drukčijim" znači razvijati kulturu dijaloga." (Grbić 2001:117).

U tom smislu valja napomenuti da je i skup iz 2009. godine s temom "Tradicije i tendencije hrvatske etnologije: etnologija kao angažirana i etična

znanost" potvrdio zahtjeve za aplikabilnošću etnologije, uzimajući u obzir pitanja istraživačke i djelatne etike. Rasprava je pokazala da su etnolozi okrenuti ne samo promišljanju etičkih pitanja o tome kako pristupiti metodologiji istraživanja i ljudima, već i o vlastitoj poziciji istraživača i sudionika kulture, o odnosu prema lokalnoj zajednici te, ne manje važno, spram politike i političkih odluka (usp. Zebec 2009).

Glasnost i djelovanju u društvu

Ratne i poratne devedesete godine izrazito su bitan period u HED-ovoj recentnoj povijesti – to je period kad se paradigma stopila s aktivizmom, misao s djelovanjem. Osim istupanja iz Saveza etnoloških društava Jugoslavije¹², o tome svjedoče slanja apela za mir i samostalnost Hrvatske svim etnologima u zemlji i svijetu¹³, oštre osude ratnih razaranja, kao i teoretsko-stručno bavljenje ratnom svakodnevicom, što je rezultiralo organizacijom godišnjeg skupa pod nazivom "Rat očima etnologa" 1992. godine.

Počevši od 1997. godine, teme i mjesta održavanja znanstveno-stručnih skupova HED-a bile su pojedine hrvatske regije (1997. Slavonija, Baranja i Srijem; 1998. Lika; 2002. Dalmacija; 2003. Kordun; 2004. Gorski kotar). Ovaj izlazak na teren može se tumačiti kao kritičko propitivanje teritorijalnog i povijesnog identiteta, s ciljem njegove reafirmacije i reintegracije. Isto tako govori o otvaranju Društva prema "periferiji", što uključuje organiziranje neke od redovitih aktivnosti poput sastanaka Etnološkog kluba izvan Zagreba, na primjer u Istri i Slavoniji.

Izmještanje aktivnosti Društva izvan metropole u druge gradove i regije pokazalo se kao ključni faktor društvenog angažmana koji ujedno doprinosi povećanju vidljivosti HED-a u društvu. Istom idejom vodila se i Ljetna škola HED-a nastala kako bi širila interes i poticala svijest o vrijednosti tradicijske

¹² Istupanje je obavljeno putem telegrama upućenog Skupštini SEDJ-a 27. 9. 1991., Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut.4, Bilten broj 6, studeni 1991.

¹³ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 4, Apel konzervatorima i stručnim udruženjima Jugoslavije i Europe, 25. 9. 1991.

baštine, napose na ratom stradalim područjima. Poseban je interes bio da se potaknu mladi i razvije njihovo zanimanje za lokalnu kulturnu baštinu, njezinu obnovu i razvoj. Voditeljica i autorica koncepcije bila je Dunja Majnarić Radošević, a tijekom godina suradnice su joj bile Ksenija Marković (2001. godine), Katica Mrgić (2001. i 2002. godine), Domagoj Grgeljac (2003. godine) te Tihana Rubić (2004. i 2005. godine). Ljetna škola HED-a prvenstveno je bila namijenjena stanovnicima onog mjesta i kraja gdje je održavana, prije svega učiteljicama, turističkim djelatnicima, učenicima i studentima. Tijekom petodnevnog trajanja pozvani gosti predavači održavali su predavanja o povijesti i etnografiji pojedinog kraja, u tematskim sklopovima o arhitekturi, prehrani, zanatima, narodnim nošnjama i odijevanju. Kroz rad u Školi polaznici nisu slušali samo o prošlosti i zamrlim tradicijama, već su analizirali postojeće stanje u njihovu kraju te predlagali i razvijali buduće projekte. Ukupno je u pet održanih Ljetnih škola sudjelovalo oko stotinu polaznika.

Početna je ideja bila da se Škole održavaju u područjima stradalima u Domovinskom ratu. Prve dvije održane su 2001. godine u Kostajnici i 2002. godine u Topuskom na Banovini. U naredne tri godine Škola je održana na području Gorskog kotara, i to 2003. godine u Delnicama, 2004. godine u Vrbovskom te 2005. godine u Fužinama. Rezultati djelovanja Škole HED-a su raznoliki. Navest ćemo samo nekoliko primjera: osnivanje školske grupe u koju su uključeni učenici i roditelji s ciljem obnavljanja tradicijskih vještina i znanja o izradi lanenog platna, kao što je bio slučaj u osnovnoj školi u Petrinji pod vodstvom nastavnice Miljke Kolaković, ili izrada dokumentacije za privatnu etnografsku zbirku obitelji Hosi u Maloj Gorici, koja je stavljena pod zaštitu; potom osnivanje udruge "Ljubitelji lokvarskih starina" koja uključuje aktivnosti na zaštiti nematerijalne baštine – očuvanju lokalnog govora i stvaranju zbirke, koju je potaknula polaznica Škole Mirjana Pleše. Većina je polaznika Škole, osim nužnih temeljnih praktičnih znanja iz etnografije i zaštite kulturnih dobara, dobila i poticaj i nadahnuće za nastavak započetih aktivnosti, ali i početak novih programa te međusobno povezivanje, kao što je to slučaj s nekoliko udruga u Gorskom kotaru¹⁴.

¹⁴ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut.5, Izvještaj o radu Ljetne škole HED-a 2001. – 2005.

O medijima i s medijima: toplo – hladno

Pitanje prisutnosti etnologije i etnologa u medijima izaziva pažnju od samog početka djelovanja našeg Društva. Netočno bi bilo ustvrditi da ne postoji prisutnost etnologa u medijima. Iako ne u velikom broju, etnologâ zaposlenih u medijima ima, a ima i onih koji su povremeni ili trajni suradnici. Neke su suradnje vrlo uspješne, poput one Beate Gotthardi s "Novim listom" u Rijeci ili Ljubice Gligorević na lokalnoj Vinkovačkoj televiziji – da spomenemo samo neke. No, "sporna se pitanja, međutim, odnose na njezinu učestalost i (...) na njezinu kakvoću", kako kaže Aleksej Gotthardi-Pavlovsky (2001: 220).

Članovi HED-a već su vrlo rano prepoznali medije kao ključnu kariku u lancu između djelovanja etnologa i javnosti. Iz ranih dokumenata saznajemo da je postojalo nezadovoljstvo načinom kako novinari prate rad naše struke i kako ga interpretiraju te da je potrebno da etnolozi budu aktivniji prema medijima. Tako u zapisniku jednog sastanka Ogranka za Zagreb iz 1962. godine stoji:

"U diskusiji je bilo primjedbi da su novinari koji puta protiv etnoloških materijala ili ih iskrivljuju, kao i o tome da treba naći novinare koji bi imali razumijevanja. (...) Mi moramo dati inicijativu. Možda bi prihvaćali naše prijedloge ako bismo nastupili kao Društvo."¹⁵

A godinu dana kasnije, u izvještaju o radu Ogranka, saznajemo da je: "iznesena potreba da se i javnost upozna s aktivnošću etnologa putem dnevne štampe i radija. Brigu oko toga preuzeo je Branko Pleše."¹⁶

U novije doba, uništavanje i ratno razaranje kulturnih spomenika i baštine tijekom 1990-ih te poratne aktivnosti u obnovi dodatno su pojačale interes medija u potrazi za *korijenima*, *starinom*, *autohtonim* pa su i etnolozi postali traženiji u medijima nego inače.

"Novinari su različito posezali za informacijama. Događalo se da primijetite svoj dio teksta ili neku sintagmu u lokalnim novinama i drugim tiskovinama istrgnutu iz konteksta članaka ili kataloga i doslovce prepisane i ubačene u

¹⁵ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 1.

¹⁶ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 1.

novinarski tekst, 'na dobar način', ali i neprimjeren i, dakako, bez navođenja izvora.“ (Gligorević 2001:230).

Postoji, mogle bismo reći, gotovo trajno nezadovoljstvo načinom na koji je predstavljena i praćena naša struka i naš rad, no treba reći i to da je pasivnost nas samih i izostanak aktivnog odnosa prema medijima očito konstantno slaba točka cjelokupne etnološke struke, pa tako i HED-a. Stoga je jedan od zaključaka sekcije "Etnologija i mediji" na skupu 2000. godine bio taj da se etnolozi moraju nametnuti medijima, a ne čekati da budu prozvani i da pri tome ne trebaju bježati od kritike.

"Rečenim problemima usudio bih se pridodati još jedan, za njega 'nisu krivi novinari, već sami etnolozi – manjak etnološke kritike; s jedne strane kritika etnologa prema društvenim/političkim pojavama te raznim događajima na području predstavljanja predajne i suvremene kulture, a s druge strane, kritike samog etnološkog rada – projekta obnove graditeljske baštine, izložbi, smotri folkloru, knjiga, radio i tv-emisija i sl. Taj je prostor u Hrvatskoj zasad premalo popunjen i to ponajmanje krivicom medija.“ (Pavlovsky 2001:122).

Zacijelo postoji interes najšire javnosti i, na primjer, za teme kao što su one s godišnjeg skupa iz 2008. godine "Instrumentiranje grada: glazbe, gradovi, politike" poput *turbofolka*, *grungea*, festivala *Exit*, ili prvoga hrvatskog lezbijsko-feminističkog zbora *Le Zbora*. Naša je odgovornost da se glas etnologa i naša analiza suvremenih pojava u kulturi čuje u javnosti.

Nadalje, u promišljanju toga *pasivno-agresivnog* odnosa spram medija možemo pribrojiti i nepostojanje HED-ove hemeroteke. Iako nam internet danas uvelike olakšava istraživanje, nepostojanje arhive novinskih članaka dodatno nam je otežalo rad na prikupljanju građe o tome kako mediji prate djelovanje Hrvatskoga etnološkog društva i kakav je odraz naših aktivnosti u javnosti.

Održavanje godišnjih skupova, organizacija izložaba kao što je bila "Čarolija niti" održana 1988. godine povodom Svjetskoga antropološkog kongresa, rad Ljetne škole HED-a, dodjela nagrade "Milovan Gavazzi", podrška obnovi obiteljske kuće Čop u Plešcu u Gorskom kotaru, održavanja "Hrvatsko-slovenskih etnoloških paralela" – sve je to našlo svojeg odjeka u medijima. U većini slučajeva riječ je o lokalnim tiskovnim medijima i internetskim

Aleksej Gotthardi-Pavlovsky
o prisutnosti HED-a u
javnosti:

*HED mora bit glasan u
javnosti, pogotovo kad to
treba učiniti za hrvatske
etnologue... U tom smislu
treba bit okrenut prema
medijima. Ali onda pritom
mora imati nešto konkretno
reći i nekim konkretnim
povodom se oglasiti:
izjavom reagirati na nečiju
izjavu, dati izjavu o nekim
aktualnim zbivanjima u
društvu.*

portalima koji donose vijesti iz lokalnih zajednica i pojedinih regija – najčešće kratka izvješća, crtice o događanjima.¹⁷ O našoj dugogodišnjoj predsjednici Dunji Rihtman Auguštin pisalo se u okviru ankete tjednika Nacional "Biramo najznačajniju Hrvaticu u povijesti" 2005. godine.¹⁸ To je sasvim sigurno veliko i zaslužno priznanje predsjednici HED-a s najdužim stažem, baš kao što je to i uključivanje njezina imena u fond imena ulica, trgova i naselja gradova Rijeke i Zagreba potaknuto inicijativom HED-a 2003. godine.¹⁹

Ekspanzijom medijskog prostora u virtualnu domenu otvorena su vrata golemim mogućnostima samoprezentacije, širenja obavijesti, plasiranja komentara i kritika. Tko ima vlastitu internetsku stranicu, a HED je ima, sam *de facto* postaje medij. Pružanje podrške studentima u borbi za besplatno školstvo tijekom proljeća 2009. godine objavljeno na stranici HED-a dobar je primjer kako koristiti i virtualni prostor da bi se jasno iskazao politički stav i izrazila društvena kritika²⁰. S druge strane, ne treba zanemariti moć tiskovina, radija i televizije, jer su i dalje najdostupniji. A da je HED vrlo svjestan moći televizije, svjedoči činjenica kako je u više navrata slao dopise HTV-u protestirajući protiv marginaliziranja emisija pučke i predajne kulture²¹ (npr. Otvoreno pismo Hrvatskog etnološkog društva programskom vijeću HTV-a i Hrvatskom saboru, 16. 1. 2006.).

¹⁷ Npr. riječki *Novi list* (izdanje online) prenosio je informacije o godišnjem skupu 2004. godine: "Skup u organizaciji Hrvatskog etnološkog društva. Domaćom riječju kroz običaje Gorskog kotara."; *Varaždinske vijesti* i *Večernji list* (Varaždin i Međimurje) pratile su "Hrvatsko-slovenske paralele" 2008. godine u *Varaždinu* (http://mojportal.hr/lokalno/sjeverozapadna_hrvatska/mozaik/etnolozi_porucili_varazdin_ima_veliki_potencijal_u_kulturnom_turizmu#mp_news); *Samoborski glasnik* piše o laureatima nagrade "Milovan Gavazzi" (<http://www.samoborski.glasnik.net/vijesti.asp?datum=20050610&tempg=2005>); dok eZadar (zadarski internetski portal) već 16. 1. 2009. donosi informaciju o održavanju ovogodišnjeg godišnjeg skupa i o 50. godišnjici djelovanja HED-a (<http://www.ezadar.hr/clanak/u-lipnju-znanstveni-skup-u-povodu-50-obljetnice-hrvatskog-etnoloskog-drustva>)

¹⁸ Usp. *Nacional*, dnevno izdanje online, br. 53, 7. 4. 2005., <http://www.nacional.hr/clanak/19027/biramo-najznacajniju-hrvaticu-u-povijesti>.

¹⁹ Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 5. Prijedlog uključivanja imena znanstvenice dr. sc. Dunje Rihtman-Auguštin u fond imena za imenovanje ulica, trgova i naselja na području gradova Zagreba/Rijeke, 2003. Prijedlog je prihvaćen u rujnu 2003. godine (Odgovor na prijedlog o uvrštavanju imena D. Rihtman-Auguštin u Fond za imenovanja ulica, trgova i naselja, 9. 9. 2003.)

²⁰ http://www.hrvatskoetnoloskodrustvo.hr/tekst/hed_izrazio_podrsku_studentskim_zajtjevima/184 (13. 5. 2009.)

²¹ http://www.hrvatskoetnoloskodrustvo.hr/tekst/otvoreno_pismo_programskom_vijecu_hrt-a/61 (16. 1. 2006.)

Još jedan od kvalitetnih prijedloga približavanja etnološke struke javnosti bio je i onaj Alekseja Gotthardija-Pavlovskog, a radilo se o otvaranju dijaloga sa zajednicom u vidu javnih tribina. Zamisao je bila da one budu realizirane u suradnji s lokalnim ograncima Matice hrvatske (opet uključivanje "periferije"), a u Zagrebu su trebale biti održavane u prostoru Kulturno-informativnog centra (KIC). Nažalost, ništa, osim HED-ove suradnje s KIC-om, nije realizirano. Naime, Društvo posljednjih godina organizira projekcije filmova u KIC-u. To ujedno svjedoči da je film kao popularni medij i dalje ostao bitan faktor u približavanju javnosti, a sada tome u prilog ide i odabir popularne lokacije u centru Zagreba.

Umjesto zaključka

Koliko skupo može stajati pasivnost? Dok etnolozi šutke propituju svoj autoritet, povećavaju se šanse za *prilagođene interpretacije* (čitaj: manipulacije) etnografskog materijala upravo od onih struktura koje su vođene isključivo kriterijem profita i moći, često nauštrb znanja. Ako je etnologija prema nečemu odgovorna, onda je to sigurno znanje (na teoretsko-praktičnoj i metateoretskoj razini) stoga politika šutnje i "sklanjanja s puta" jednostavno nije etična. Kritički angažman za pojedinca može biti *borba s vjetrenjačama* i u tom smislu bitno je da Društvo etnologa bude platforma kritičke misli. To je istakao i Vitomir Belaj:

"Ja mislim da strukovno društvo, bilo koje, ima svoju ulogu u društvu jer takvo strukovno društvo reprezentira struku u široj javnosti i to je recimo način pomoću kojega struka može najbolje iskazivati svoje mišljenje. Jer to da, recimo, profesori Sveučilišta nešto napišu i kažu, jest da je ozbiljno i tako dalje, ali to misli fakultet; ako to naprave u muzeju, "ah ti muzealci, ali ako etnološko društvo – to može biti njih pet, ali ako oni legitimno u ime etnološkog društva iznesu neki zahtjev – to onda ima nekakvu težinu. To je nešto radi čega je društvo potrebno."²²

Alternativna rješenja koja kritička antropologija i/ili etnologija mora ponuditi (Marcus, Fischer 2003:58) HED je imao za ponuditi; problem je bila

²² Iz transkripta intervjua s Vitomirom Belajem; intervju vodio Mario Katić 2008.; Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 5.

njihova realizacija. Zašto je to tako, velikim djelom ostat će dio "kuloarskih priča" (Rabinow 1992:130) kako na razini samog Društva, tako i na razini političko-ekonomskih odnosa s institucijama koje su imale ili imaju *zadnju riječ* u kreiranju kulturne politike.

Za kraj izdvojiti ćemo samo neka od aktualnih razmišljanja članova HED-a, ne samo kako bismo potakle na daljnja razmišljanja, već i na djelovanje.

*"Mislim da (...) bi trebalo (...) etnologiju kao profesiju plasirati u neke manje tipično etnološke niše. Znači, kao što u Americi imaš applied anthropology, gdje etnolog dolazi u velike koncerne u kojima je potrebna etnološka ekspertiza. (...) Naravno, uvijek ćemo trebati znanstvenike, profesore i tako dalje, ali mislim da etnologue treba plasirati i drugdje, da bi time etnolozi bili vidljivi i u društvu."*²³

*"(...) Znate, kroz takve teme možda bi HED nekako mogao i postati aktivniji, odnosno primjetniji u javnosti, pa bi onda, možda, samim tim ishodio neku dobrobit za samu etnologiju; ili bi jednostavno ljudi vidjeli da i ta struka ima nešto o tome reći."*²⁴

Dakle, idejâ ne nedostaje, na nama samima – članicama i članovima Hrvatskoga etnološkog društva – odluka je o tome hoćemo li biti kritički angažirani sudionici demokratskog društvenog života ili samo pasivni promatrači.

²³ Iz transkripta intervjua s Jelkom Vince-Pallua; 2009.; Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 5.

²⁴ Iz transkripta intervjua s Aleksejem Gotthardijem-Pavlovskim; intervju vodili Silvije Habulinec i Petra Srbljinović 2008.; Arhiv HED-a, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kut. 5.